

Väitöskirjojen lähdeluetteloiden kertomaa - sarja. Osa 1: Kielitieteen väitöskirjat

14.12.2011 Tekijä Jyväskylän yliopiston kirjasto

Väitöskirjojen lähdeanalyysi palvelee kahta keskeistä päämäärää. Se on työväline, jota hyödynnetään, kun tarkastellaan kirjaston ydintehtävien onnistumista. Tämän lisäksi lähdeanalyysi tarjoaa mahdollisuuden pohtia tieteellisen keskustelun rakenteita ja tieteenalojen julkaisukulttuureja ja niissä mahdollisesti tapahtuvia muutoksia.

Myös humanistit suosivat tieteellisten artikkeleiden julkaisua monografioiden ja kokoomateosartikkeleiden rinnalla

OKM:n ylläpitämä KOTA-tietokanta antaa varsin yksiselitteisen kuvan humanististen alojen julkaisukulttuurien muutoksesta. Yhteinen nimittäjä 2000-luvun aikana tapahtuneelle muutokselle on julkaisemistahdin tiivistyminen julkaisuutoiminnan kaikilla osa-alueilla. Kotimaisilla foorumeilla tapahtuva julkaiseminen on kaksinkertaistunut vuosikymmenen alusta vuosikymmenen loppuun ja vastaavasti ulkomaisilla foorumeilla peräti nelinkertaistunut. KOTA –tietokannasta nouseva tärkeä huomio on, että myös humanistit suosivat yhä useammin tieteellisten artikkeleiden julkaisua monografioiden ja kokoomateosartikkeleiden rinnalla. Myös kansalliset tieteenalat tähtäävät kansainvälisille areenoille, sillä 2000-luvun lopulla humanistit julkaisevat artikkeleitaan yhtä paljon kotimaisissa kuin kansainvälisissäkin tiedelehdissä.

Tässä artikkelissa tarkastellaan Jyväskylän yliopiston kielten laitoksella julkaistujen väitöskirjojen lähdeluetteloita. Tutkimusaineiston muodostaa kuusi vuonna 2010 valmistunutta työtä, jotka on julkaistu Studies in Humanities –sarjassa. Tieteellisen keskustelun kulttuurissa tapahtuneita muutoksia tarkastellaan vertaamalla näitä kolmeen samalla laitoksella ja samassa julkaisusarjassa vuonna 2005 julkaistuun väitökseen.

Jyväskylän yliopiston kirjaston kokoelmat vastaavat hyvin kielitieteen väitöskirjantekijöiden tarpeita

Tarkastelun perusteella voidaan todeta, että Jyväskylän yliopiston kirjaston kokoelmat vastaavat hyvin kielitieteen väitöskirjantekijöiden tarpeita. Tulos vastaa samantapaisia lähdeanalyysyjä, joita

on viime vuosina tehty eri yliopistokirjastoissa. Väittelijöiden käyttämät monografiat, kokoomateokset ja aikakauslehtiaineisto löytyvät pääsääntöisesti kirjaston kokoelmista joko painettuna tai digitaalina. Tutkimuskirjallisuus, jota ei ole hankittu Jyväskylän yliopiston kirjaston kokoelmiin, on yleensä voitu tilata [kaukopalvelun](#) kautta muista kotimaan tieteellisistä kirjastoista.

Tulosta tarkasteltaessa on hyvä muistaa humanististen tieteiden tutkimuksen sosiokulttuuriset käytännöt, julkaisukäytännöt ja tutkimustiedot siitä, miten tutkijat viittaavat julkaistuihin tutkimuksiin. Humanistien tutkimusprosessia leimaa ajallisesti pitkä aineiston keruu-aika, taipumus monitieteiseen tarkastelutapaan ja pyrkimys kokonaisvaltaiseen tulkintaan. Humanistin "perisynti" on yksin tekeminen, joka omalta osaltaan hidastaa sekä itse tutkimusprosessia että tiedejulkaisemista.

Tieteellisen keskustelun muutostrendit lähdeluetteloanalyysin valossa

Tutkimuskirjallisuutta käytetään runsaammin kuin aikaisemmin.

Vuosina 2005 ja 2010 julkaistujen kielitieteellisten väitöskirjojen merkittävin ero näyttäisi olevan käytettyjen lähteiden määrissä. Muutostrendinä on, että väitöskirjoissa käytetään runsaammin tutkimuskirjallisuutta kuin aikaisemmin. Yleisesti ajatellaan, että lähteiden aikaisempaa vaivattomampi saatavuus lisää niiden käyttöä. Kirjaston hankkima elektroninen aineisto vapauttaa tutkimuskirjallisuuden käytön kirjaston aukioloajoista ja teosten saatavuudesta.

Käytetty tutkimuskirjallisuus on sangen vanhaa, koska tutkimus pohjautuu vahvaan tutkimustradition tuntemukseen.

Julkaisujen määrän lisäksi tutkimuskirjallisuuden ikä on indikaattori, joka kertoo jotain olennaista tieteellisen keskustelun rakentumisesta. Vuonna 2005 julkaistuissa väitöskirjoissa käytetty tutkimusaineisto on kauttaaltaan iältään vanhempaa kuin vuoden 2010 väitöskirjoissa. Vuoden 2005 kielitieteen väitöskirjassa aivan uusimman tutkimuskirjallisuuden (julkaistu vuosina 2001-2005) keskimääräinen osuus kaikesta käytetystä kirjallisuudesta on 10 prosenttia. Kymmenen vuotta tai sitä aikaisemmin julkaistun kirjallisuuden osuus on puolestaan 58 prosenttia. Kun huomio kiinnitetään ainoastaan käytettyyn aikakauslehtiaineistoon, suhdeluvut ovat 66 ja 12 prosenttia.

Myös vuonna 2010 julkaistuissa väitöskirjoissa käytetty tutkimuskirjallisuus on sangen vanhaa. Kielitieteiden väitöskirjojen lähteiden ikä kertoo siitä, että tieteenalalla tehtävä tutkimus pohjautuu

vahvaan tutkimustradition tuntemukseen. Valtaosa käytetystä tutkimuskirjallisuudesta on vähintäänkin 15 vuotta vanhempaa kuin väitöskirja itse. Tarkastelu antaa kuitenkin viitteitä siitä, että aikakauslehtiaineiston käyttö lisää mahdollisuutta uusimpien tutkimustulosten hyödyntämiseen.

Aikakauslehdet kielitieteellisessä tutkimuksessa

E-aineistojen käyttö lisääntyy yliopistokirjastoissa ja Jyväskylän yliopiston kirjaston e-kokoelman käyttö on maan kärkiluokkaa. Yleisesti ajatellaan, että aikakauslehtien aikaisempaa vaivattomampi saavutettavuus lisää lehtiaineiston käyttöä. Painetun aikakauslehtiaineiston merkitys ei ole kuitenkaan automaattisesti ja itsestään selvästi vähentynyt, vaikka asiakkaat ovat löytäneet e-artikkelinsa.

E-aineistojen käyttö lisääntyy – e-lehdet ovat kirjastoille kustannustehokkaita ja asiakkaiden vaivattomasti saavutettavissa.

Kansalliskirjaston tekemän tutkimuksen mukaan painettujen tieteellisten aikakauslehtien nimekkeitä oli vielä vuonna 2009 himpun verran enemmän kuin sähköisiä lehtiä. Samassa selvityksessä todettiin lisäksi, että e-lehtien latausmäärät olivat korkeampia kuin painettujen lehtien lainausmäärät. Lainausmäärät eivät Jyväskylän yliopiston kirjastossa kuvaa painettujen lehtien todellista käyttöä, koska lehtiä ei lainata ja merkittävä osa lehdistä on avokokoelmissa tutkijoiden vapaasti käytettävissä. Ennusteen mukaan suunta on kääntymässä sähköisten lehtien voitoksi monestikin syystä. E-lehdet ovat ennen muuta kirjastoille kustannustehokkaita ja asiakkaille vaivattomia saavutusta.

Tämän tarkastelun kohteena olevissa väitöskirjatutkimuksissa edellä esitetty trendi ei ole vielä vahvasti näkyvillä. Vuonna 2005 julkaistuissa väitöksissä käytettiin keskimäärin yhtä runsaasti painettuja aikakauslehtiä kuin vuonna 2010.

Vuonna 2005 julkaistujen kielitieteen väitöskirjoissa käytettyjen monografioiden ja aikakauslehtiartikkeleiden suhteellinen osuus käytetystä tutkimuskirjallisuudesta

	monografiat/ kokoomateokset	aikakauslehti- artikkelit	tutkimuskirjallisuusviitteitä kaikkiaan (kpl)
väitöskirja 1	61 %	39%	214
väitöskirja 2	78 %	22 %	174
väitöskirja 3	85 %	15 %	182

Lähde: JYX. Jyväskylä Studies in Humanities. Vuonna 2005 julkaistut kielitieteen väitöskirjat.

(Huom! tarkastelussa yksi lähdeviite on itsenäinen havaintoyksikkö).

Vuonna 2010 julkaistujen kielitieteen väitöskirjoissa käytettyjen monografioiden ja aikakauslehtiartikkeleiden suhteellinen osuus käytetystä tutkimuskirjallisuudesta

	monografiat/ kokoomateokset	aikakauslehti- artikkelit	tutkimuskirjallisuusviitteitä kaikkiaan (kpl)
väitöskirja 1	91,5 %	8,5 %	235
väitöskirja 2	85 %	15 %	438
väitöskirja 3	91 %	9 %	320
väitöskirja 4	80 %	20 %	489
väitöskirja 5	59 %	41 %	349
väitöskirja 6	62 %	38 %	214

Lähde: JYX. Jyväskylä Studies in Humanities. Vuonna 2010 julkaistut kielitieteen väitöskirjat.

(Huom! tarkastelussa yksi lähdeviite on itsenäinen havaintoyksikkö).

Humanistisissa tieteissä ei ole julkaisukulttuuria, joka ohjaisi julkaisemaan tasokkaimmiksi arvioiduissa aikakauslehdissä, koska yksimielisyyttä parhaista lehdistä ei ole vielä olemassa.

Artikkelikeskeinen nopea julkaisukulttuuri on arkipäivää niin sanotuissa kovissa tieteisessä. Humanistit ovat kuitenkin vasta tutustumassa tähän julkaisemistapaan. Humanistit suosivat yhteiskuntatieteilijöiden tapaan kokonaisvaltaista tutkimustulosten esitystapaa edustavia monografioita ja kokoomateoksia, jolloin julkaisutahti hidastuu. Humanistisissa tieteissä ei ole muodostunut sellaista julkaisukulttuuria, joka ohjaisi julkaisemaan tasokkaimmiksi arvioiduissa aikakauslehdissä, koska mitään yksimielisyyttä siitä, mitkä ovat tasokkaimmat lehdet, ei ole vielä olemassa.

Julkaisufoorumi – julkaisutoiminnan arviointia määrän lisäksi myös laadullisesti.

Kansallisen tieteellisen tutkimustyön tasoa nostamaan perustettu **Julkaisufoorumi** –hanke kertoo siitä, että tulevaisuudessa ei ole enää sama, missä julkaisusarjassa tai minkä kustantajan kautta tutkimusta julkaistaan. Julkaisufoorumin tavoitteena on luoda järjestelmä, jossa tieteellistä julkaisutoimintaa voidaan arvioida määrän lisäksi myös laadullisesti. Julkaisufoorumijärjestelmän perustana on julkaisukanavien eli tieteellisten lehtien, sarjojen ja kustantamoiden laatuarviointi.

Kielitieteiden käyttämät julkaisusarjat

Jyväskylän yliopiston kirjaston **JYKDOK**-tietokannan mukaan (yhdistelmäaku: kielitiede & kausijulkaisut) kirjastolle tulee kaikkiaan 233 alan lehteä. **NELLI**-portaalin lehtivalinnan kautta saadaan aihealueen hakutulokseksi peräti 438 nimekettä. Vuonna 2010 julkaistuissa kielitieteen väitöskirjoissa käytettiin kaikkiaan 177 aikakauskirjaa ja alan tutkimussarjaa. Myös määrällinen tarkastelu tukee aikaisemmin esitettyä huomiota, että humanisteilla ei ole sellaisia kovia julkaisusarjoja, joihin tasokkain tieteellinen keskustelu keskittyisi. Julkaisusarjoja käytetään hajanaisesti ja yli puolet kausijulkaisusarjoista saa vain yhden ainoan viittauksen (98/177).

Kielitieteilijöiden väitöskirjatutkimuksessa käyttämät aikakauslehdet ja tutkimuslaitosten sarjat kuuluvat kirjaston joko painettuun ja/tai elektroniseen kokoelmaan. Lähdeluetteloihin merkityistä tämän tyyppin julkaisutyypeistä pieni murto-osa (noin 7 prosenttia) on sellaisia, joiden saatavuudesta ei ole tietoa, koska lähdeä ei voida tunnistaa esimerkiksi virheellisen merkitsemistavan vuoksi.

Kielitieteen väitöskirjan tekijät käyttävät lehtiaineistoa vähän ja hajanaisesti. Tärkeimmiksi aikakauslehdiksi nousevat *The Modern Language Journal*, *The Journal of Pragmatics* ja *Virittäjä*, julkaisusarjoiksi *Kieli* ja *Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisusarja*.

Runsaasta lehtitarjonnasta huolimatta kielitieteen väitöskirjantekijät käyttävät lehtiaineistoa vähän ja hajanaisesti. Tärkeimmiksi aikakauslehdiksi nousevat *The Modern Language Journal*, *The Journal of Pragmatics* ja *Virittäjä*. Julkaisufoorumin julkaiseman alustavan luokitusehdotuksen mukaan kaksi ensimmäistä edustavat johtavia tieteellisiä lehtiä ja kotimainen *Virittäjä* puolestaan tieteellistä lehteä. Kielitieteen laitossarjoista suosituimmaksi osoittautuivat *Kieli* eli Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisusarja ja *Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisusarja*.

Kaikki mainitut aikakauskirjajulkaisut ovat referee-julkaisuja ja ne ovat saatavana sekä painettuina että e-lehtinä. Tämän voi tulkita tarkoittavan sitä, että julkaisuilla on vakiintunut asema kielitieteellisessä tutkimuksessa ja tämä asema on saavutettu jo ennen kuin kirjasto on alkanut hankkia sähköisiä aineistoja.

Kokoomateosartikkelit kielitieteellisen keskustelun foorumina

Kielitieteellisen tutkimuksen keskusteluun saadaan tarkempi näkemys, kun lähdeluetteloön merkityt monografiat ja kokoomateokset eritellään toisistaan. Jäsennys osoittaa, että alan keskustelussa keskeisessä asemassa ovat nimenomaan kokoomateosartikkelit, joita hyödynnetään enemmän kuin aikakauslehtiartikkeleita.

Kokoomateoksia hyödynnetään enemmän kuin aikakauslehtiä. Puolet viittauksista kohdistuu yhteen ja ainoaan käytössä olleen kokoomateoksen artikkeliin.

Kokoomateosartikkeleita käytetään pitkälti samalla tavoin kuin aikakauslehtiartikkeleita. Vajaa puolet (45%) viittauksista kohdistuu yhteen ja ainoaan käytössä olleen teoksen artikkeliin.

Viittauksien määrässä teosta kohden on kuitenkin suurta hajontaa, mikä on ymmärrettävää siksi, että kokoomateokset rakentuvat tiettyä tutkimusteemaa tai ilmiötä käsittelevistä artikkeleista.

Osa kokoomateoksista onkin hyödynnetty laajasti käyttämällä useaa osa-artikkelia väitöskirjakeskustelun rakentamisessa.

Kolmen vuonna 2010 julkaistussa kielitieteen väitöskirjoissa käytettyjen julkaisutyyppeiden erittely

lähdeviitteitä kaikkiaan*	monografioita	aikakauslehti-artikkeleita	kokoomateos-artikkeleita	kokoomateoksia
1151	28,6 %	20,8%	32,6 %	18 %

Lähde: JYX. Jyväskylä Studies in Humanities.

* havaintoyksiköksi ei ole laskettu www-sivuja eivätkä niitä kokoomateoksia, joiden artikkeleihin ei ole viittauksia.

Jokaisessa kolmessa tarkastelun kohteena olleessa väitöskirjassa on menetelmänä keskusteluanalyysi. Yksi lähdeanalyysitarkastelun mielenkiinnon kohteita onkin tieteellisen keskustelun verkostoitumisen selvittäminen. Kokoomateosten käytön vertailu osoitti, että valitut väitöskirjat osallistuvat samojen lähteiden kautta alan yleiseen keskusteluun ja ennen kaikkea keskustelutraditioon. Esimerkiksi teosta *Rethinking context* (Duranti, A. & Goodwin, C. [ed], 1992. *Rethinking context : language as an interactive phenomenon*. Studies in the Social and Cultural Foundations of Language 11. Cambridge. Cambridge University Press) käytettiin kaikissa tarkastelussa mukana olleissa väitöksissä.

Millaisia vaikutuksia väitöskirjojen lähdeanalyysillä pitäisi olla?

Kirjaston harjoittamalla väitöskirjojen analyysillä pyritään alussa esitettyjen tavoitteiden lisäksi lisäämään keskustelua kirjaston ja ainelaitosten ts. siellä toimivien tutkijoiden kanssa, jotka ovat kirjaston tärkeitä yhteistyökumppaneita. Tutkimus, jota ei ole saatavissa omasta kirjastosta, voidaan tilata kaukopalvelun kautta, mutta kirjastolle on myös tärkeää, että tutkijat tekevät **hankintaesityksiä** uudesta ja tasokkaasta tutkimuskirjallisuudesta. Kirjaston ja ainelaitosten yhteinen tehtävä on pitää huolta siitä, että kirjaston kokoelmat eivät ohjaa väitöstyötä!

On tärkeää, että tutkijat tekevät **hankintaesityksiä** uudesta ja tasokkaasta tutkimuskirjallisuudesta.

Kirjaston tarjoaman **tiedonhankinnan koulutuksen** vaikuttavuuden näkökulmasta tarkasteluna olisi ilahduttavaa, jos lisääntyttä tutkimuskirjallisuuden käyttöä voisi tulkita myös niin, että uusilla väitöskirjantekijöillä on aikaisempaa monipuolisemmat taidot ja tekniset valmiudet ottaa käyttöön olemassa olevat tietoresurssit.

Marja Kokko